

SORRETTUJEN PEDAGOGIIKKA

PAULO FREIRE

SORRETTUJEN PEDAGOGIIKKA

Suomentanut JOEL KUORTTI *Toimittanut* TUUKKA TOMPERI

Johdanto ja jälkisanat
TUUKKA TOMPERI & JUHA SUORANTA

VASTAPAINO
Tampere 2005

Portugalinkielinen alkuteos
Pedagogia do Oprimido

Copyright © 2005 by the children of Paulo Freire
Suomennos © Vastapaino, Joel Kuortti

Teoksen julkaisemiseen on saatu
Suomen Kirjasäätiön valikoivaa tuotantotukea.

Osuuskunta Vastapaino
Yliopistonkatu 60 A
33100 Tampere
www.vastapaino.fi

ISBN 951-768-159-3

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä, 2005

*Sorretuille
sekä kaikille heille, jotka kärsivät heidän kanssaan
ja taistelevat heidän rinnallaan*

SISÄLLYS

JOHDANTO – <i>Tuukka Tomperi</i>	9
SUOMENNOKSESTA	33
ESIPUHE	37
LUKU 1 – SORRETTUJEN PEDAGOGIIKAN OIKEUTUS	43
<i>Sortajien ja sorrettujen välinen ristiriita</i>	
<i>ja miten se ratkaistaan</i>	44
<i>Sorto ja sortajat</i>	59
<i>Sorto ja sorretut</i>	64
<i>Ihmisten vapautuminen yhteistyössä</i>	68
LUKU 2 – TALLETTAVA KASVATUS	
JA PROBLEMATISOIVA KASVATUS	75
<i>Tallettava kasvatus sorron välineenä</i>	75
<i>Problematisoiva kasvatus vapauttamisen välineenä</i>	79
<i>Kasvatus maailman välittämänä yhteisenä prosessina</i>	85
<i>Ihmisen pyrkimys täydempään ihmisyyteen</i>	90
LUKU 3 – DIALOGISUUS: VAPAUTUKSEN	
KÄYTÄNTÖNÄ OLEVAN KASVATUKSEN OLEMUS	95
<i>Dialogisuus ja dialogi</i>	97
<i>Dialogi ja ohjelmasisältöjen etsintä</i>	102
<i>Ihmisen ja maailman suhde, generatiiviset</i>	
<i>teemat ja kasvatuksen ohjelmasisältö</i>	105

<i>Generatiivisten teemojen tutkimusmenetelmä</i> . . .	114
<i>Generatiivisten teemojen tutkimisen avulla heräävä kriittinen tietoisuus</i>	118

LUKU 4 – ANTIDIALOGISUUS JA
DIALOGISUUS VASTAKKAISINA

KULTTUURISEN TOIMINNAN TEORIOINA . . .	139
<i>Antialoginen toiminta</i>	153
Valloittaminen	153
Hajota ja hallitse	157
Manipulaatio	163
Kulttuurinen valtaaminen	169
<i>Dialoginen toiminta</i>	186
Yhteistyö	186
Yhdistyminen vapauden puolesta	191
Järjestäytyminen	195
Kulttuurisen synteessin luominen	199

LÄHTEET	205

JÄLKISANAT – <i>Tuukka Tomperi & Juha Suoranta</i> . .	211

BIBLIOGRAFIA	238

Tuukka Tomperi

JOHDANTO

Brasilialaisen pedagogin Paulo Freiren (1921–1997) nimi ja monet siihen liitetyt kasvatusajatuksukset ovat hyvin tunnistettuja myös Suomessa, mutta itse kirjoittajaa kirjoineen on luettu melko vähän – näin ainakin voi epäillä. Niinpä myös Freiren kansainvälinen läpimurtoteos, joka käännettiin monille kielille pian sen ilmestyttyä mutta suomeksi vasta nyt, lähes neljäkymmentä vuotta kirjoittamisensa jälkeen, voi yllättää ja poiketa odotuksista. *Sorrettujen pedagogiikka* kertoo paljon aikakautensa ilmapiiristä, ongelmista ja asenteista, puhetavoista ja poliittisesta ajattelusta, peloista ja toiveista. Meidän ajastamme puolestaan kertoo se, miten teosta nyt luetaan.

Latinalainen Amerikka 1960-luvulla

Vuonna 1921 syntynyt Freire aikuistui aikakaudella, jolloin kokonaiset kansat kokivat historiallisten toiveiden syttymisen ja epätoivon niiden sammua. Toinen maailmansota merkitsi Latinalaiselle Amerikalle käännekohtaa. Ennen sitä monissa maissa elettiin käytännöllisesti katsoen maaorjuuden oloissa. Varallisuuserot olivat äärimmäisiä, maatyöläiset usein tilanomistajien omaisuutta, ihmiskauppa tavallista, lukutaito harvinaista ja poliittinen järjestäytyminen ainoastaan eliitin mahdollisuus. Latinalaisen Amerikan maista vain puolta kymmentä saattoi pitää demokratioina.

Toinen maailmansota käänsi imperiumien huomion muualle ja sodan päätyminen synnytti toiveita yhteiskunnallisesta muutoksesta sielläkin missä sota ei ollut koskettanut. Ihmiset yhdistivät voimansa vapautuakseen totalitarismin kauhuista ja käyttivät valistukselle, liberalismille ja sosialismille yhteisiä edistykseen ihanteita omien valtioidensa autoritaarisia eliittejä vastaan. Uudistushenki synnytti maareformeja, puolueita ja ammattijärjestöjä laillistettiin, järjestettiin vaaleja ja ryhdyttiin rakentamaan toimivaa kansalaisyhteiskuntaa. Voikin perustellusti puhua yhdestä historian merkittävimmistä kansan- tai pikemminkin »kansainnoustusta». Näiden taustalla olivat tavallisesti vasemmistolaiset ja usein katolilaiset reformiliikkeet, jotka toisinaan yhdistivät voimansa populistisen politiikan kanssa yhteiskunnallisia uudistuksia edistäessään.¹

Demokraattinen reformipolitiikka synnytti kuitenkin vasta-voimansa. Latinalainen Amerikka muuttui kylmän sodan takapihaksi, poliittisten ja sotilaallisten interventioiden mantereeksi. Vuonna 1954 Yhdysvallat kaatoi Guatemalan presidentin Jacobo Arbenzin ja antoi lähtölaukauksen yli 40 vuotta kestäneelle sisällissodalle sekä aiheen laulaa Guatemalan verestä kaukaisessa Suomessakin. Sotilasvallankaappaus oli vain yksi pitkässä sarjassa, tekijöinä maasta ja ajasta riippuen milloin oikeisto, milloin vasemmisto tai poliittinen keskusta. Yhdysvaltain taloudellinen, poliittinen ja sotilaallinen tuki oli tempoilevaa, koska näytti vaikealta päättää, kenen kanssa missäkin maassa tulisi liittoutua. Välillä uudistuksia tuettiin, välillä niitä vastustettiin, mutta joka tapauksessa interventioiden arvaamattomuus murensi toiveita demokraattisesta kehityksestä. Kylmä sota runteli poliittisia aatteita ja antoi suurvaltojen kummalla-

1. Latinalaisamerikkalaisen maailman historiasta ja poliittisesta tilanteesta 1900-luvulla ja Freiren aikana ks. Grandin 2004, Valtonen 2001, mm. 201–219, 226–248, 613–637, Halperin Donghi 1990, Galeano 1971, Alho 1969. Johdannon lähdeluettelo bibliografiassa kirjan lopussa.

kin puolella kehittää »kaksoiskirjanpitoinsa», jossa sanojen ja tekojen yhteys oheni olemattomiin.

Latinalaisen Amerikan kansanliikkeet, joiden takana oli monessa maassa väestön selvä enemmistö ja välillä myös demokraattisilla vaaleilla valittu hallinto, pyrkivät edistämään samoja ihanteita, joiden puuttumisesta poliittinen länsi vaati sosialistisia maita tilille: monipuoluejärjestelmää, vapaita vaaleja ja perustuslaillista sekä demokraattista hallintoa, vapaata lehdistöä, avointa ja laillista byrokratiaa, suojaa oikeusjärjestelmän, poliisin ja armeijan väkivallalta sekä yksilöiden oikeuksia liikkua, ilmaista itseään ja omistaa. Maanosan tuoreimman poliittisen historian kirjoittanut ja Guatemalan YK-johtoisessa totuuskomissiossa istunut historioitsija Greg Grandin toteaa, että kylmän sodan voitonjuhlijoiden muistikirjoissa Latinalainen Amerikka loistaa usein vieläkin poissaolollaan:

Kylmän sodan terrori – jota Yhdysvallat harjoitti, tuki tai suojeli – vahvisti autoritaarisia voimia, militarisoi yhteiskuntia ja rikkoi yhteyden vapauden ja tasavertaisuuden ihanteiden väliltä. Näin se tuhosi liberaalin demokratian mahdollisuudet ja teki mahdolliseksi jo saavutettujen edistysaskelten peruuttamisen.

Latinalaisen Amerikan maissa maatyöläisten ja työväenluokan joukkoliikkeet, jotka saivat jalansijaa vuosisadan puolivälissä, olivat ehdottoman korvaamattomia demokratian edistämiseksi. Sikäli kun Latinalaista Amerikkaa voi tänään pitää demokraattisena, se on ollut vasemmiston ja myös marxilaisen vasemmiston ansiota. Suurvaltain puuttuminen heikensi demokratiaa, ei vahvistanut. Kansallisten yhteiskunnallisten eliittien toisen maailmansodan jälkeen käynnistämä säälimätön ristiretki, johon Yhdysvallat pian liittyi ja joka oikeutettiin kylmällä sodalla, kohdistui Latinalaisen Amerikan demokraattisia liikkeitä vastaan ja sai aikaan suurta inhimillistä ja poliittista tuhoa. Joissain maissa, kuten Uruguayssa, Brasiliassa ja Chilessä, kansalliset turvallisuuskoneistot harjoittivat kohdennettua, kirurgisen tarkkaa alistamista. Toisaalla, esimerkiksi Argentiinassa, El Salvadorissa ja Guatemalassa, pääsi valloilleen sekasortoisempi hirmuvalta. Kaikkialla terrorin seurauksia olivat ensinnäkin

yhteiskunnan radikalisoituminen ja jyrkkä poliittinen polarisaatio ja toisekseen toisen maailmansodan paikkeilla vallinneen demokraattisen yhteisymmärryksen murtuminen. Eräs keskeinen seuraus oli se, että terrori onnistui katkaisemaan yksilöllisen ihmisarvon ja sosiaalisen solidaarisuuden välisen yhteyden, joka oli ollut [näiden maiden] vanhan vasemmiston elämänvoiman lähteenä.²

Vanhan sosialistisen tai kristillisdemokraattisen, parlamentaarisen ja sosiaalisia uudistuksia ajaneen liikehdinnän rinnalle ja sen ohi nousi uusi, radikaali ja vallankumouksellinen vasemmisto. Rauhallisten uudistusten tie koettiin loppuun käydyksi ja sotilashallintojen aseelliseen väkivaltaan ryhdyttiin vastaamaan kumouksellisella järjestäytymisellä. On historian ironiaa, että Guatemalan kaappausta lähti maasta pakoon myös nuori lääkäri Ernesto Guevara, josta tuli sittemmin Freiren arvostama vallankumousjohtaja El Che. Guevaran kerrotaan sanoneen, että hänelle vuoden 1954 opetus oli: »Kuubasta ei tule toista Guatemalaa.» Kuubasta ei tullut Guatemalaa. Sen sijaan vuonna 1959 tehty vallankumous Kuubassa oli silloiselle ja sen jälkeisille Yhdysvaltain hallituksille merkki siitä, ettei sama saanut toistua muualla Latinalaisessa Amerikassa. Asetelma kärjistyi ja yhden maanosan historia oli päätynyt peruuttamattomasti uusille raiteille. Kuten Freire sanoisi, noina vuosikymmeninä olosuhteet asettivat ihmiset uusiin rajatilanteisiin ja he kohosivat maailmaansa vaikuttaviksi subjekteiksi, yrittäen ymmärtää kaoottista todellisuutta parhaansa mukaan. Mantereen historiallinen käymistila on syytä muistaa luettaessa *Sorrettujen pedagogiikkaa*, jossa elää Latinalaisen Amerikan vapaustaistelujen ja vallankumousten henki.

Paulo Freiren aika

Paulo Reglus Neves Freire syntyi Brasiliassa Recifen kaupungissa poliisiupseeri-isän ja kotiäidin perheen neljänneksi lapsek-

2. Grandin 2004, xv.

si. Maan pääkaupungista kaukana koillisessa sijaitseva Recife ja Pernambucon osavaltio, jotka työntyvät Atlanttiiin koko mantereen itäisimmässä kohdassa, ovat olleet Brasiliankin mitta-
puulla köyhää, maatalousvaltaista ja syrjäistä aluetta. Latinalai-
sen Amerikan aikalaishistoriaan kuuluneet kärsimykset ja vas-
toinkäymiset tulivat Freirelle tutuiksi lapsuudesta asti. Vuoden
1929 pörssiromahdus ja 1930-luvun suuri lama iskivät erityisen
voimakkaasti tuolloin vielä nousussa olleisiin ja raaka-aineval-
tasiin kansantalouksiin, joille ulkomaankauppa ja taloussuh-
teet Yhdysvaltoihin olivat elintärkeitä.³

Myös Freiren keskiluokkainen perhe köyhtyi. Muistelmik-
seen kirjoittamissaan kirjeissä Freire kuvaa häpeää, jonka tuotti
pakko säilyttää keskiluokkaisen elämän julkiset merkit, vaikka
perhe todellisuudessa näki nälkää.⁴ Köyhyyttä ei helpottanut,
että perheen isä kuoli Paulon ollessa 13-vuotias. Opintonsa hän
pystyi aloittamaan vasta ikätovereitaan myöhemmin, mutta ete-

3. Valtonen 2001, 210–219, Apunen 1971. Aikalaiskuvauksista Galeano
(1971) on vaikuttava taloushistoriallinen näkemys Latinalaisesta Amerikasta
1800-luvun lopusta 1970-luvulle. Toisen aikansa tunnetun kirjoittajan, Chi-
lessä vaikuttaneen Frankin (1971), klassisen riippuvuusteorian keskus- ja sa-
telliittiyhteiskunnista ilmeisesti myös Freire tunsi.

4. Kirjeiden muotoon kirjoitetuissa Freiren muistelmissa *Kirjeitä Cristinalle*
(Freire 1994a/1996) avautuu näkymä paitsi Freiren elämään myös yhteiskun-
nalliseen tilanteeseen, koska Freiren toinen vaimo Ana Maria (Nita) Araújo
Freire on kirjoittanut kirjaan perusteellisen historiallisen kommentaarin, ku-
ten moniin muihinkin Freiren teoksiin. Elämäänsä Freire muistelee useissa
muissakin teoksissaan (esim. Freire 1992/1994b, 1995/1997b) ja haastatteluissa.
Silti monet yksityiskohtat Freiren elämäkerrasta ovat edelleen kiistanalaisia.
Freiren tunnetuimman elämäkerran on kirjoittanut brasilialainen kollega ja
ystävä Moacir Gadotti (Gadotti 1994), joskin sitä yksityiskohtaisempi ja tar-
kempi on Paul Taylorin tutkimus (Taylor 1993). *Instituto Paulo Freiren* koti-
sivuilta löytyy edustava otos pitkiä biografisia artikkeleita, muun muassa Araújo
Freiren, Gadottin, Torresin ja Gerhardtin tekstit. Tarkemmista elämäkertaa-
tiedoista, Freiren toiminnasta ja ajattelusta kiinnostuneelle suomalaiselle
lukijalle parhaana lähteenä on Aino Hannulan tutkimus (Hannula 2000).

ni nopeasti ja toimi opettajana jo yliopisto-opintojensa ohessa. Freire solmi vuonna 1944 avioliiton luokanopettaja Elza Maria Costa de Oliveiran kanssa ja vuosien varrella he saivat yhdessä viisi lasta.

Freire opiskeli yliopistossa lakia, mutta luopui siitä ammattina ja suuntautui opetustyöhön, jonka koki kutsumukseksi. Hän toimi useita vuosia teollisuustyöväestön sosiaalipalveluita organisoineessa järjestössä, muun muassa koulutustoiminnan koordinaattorina. Samaan aikaan hän alkoi tiedostaa entistä selvemmin lukutaidon merkityksen yksilön tietoisuudelle ja yhteiskunnan kehitykselle. Kielestä ja sanoista – yhtä hyvin arkisissa sanonnoissa tai kansanlauluissa kuin kirjallisuudessa – Freire oli ollut kiinnostunut jo varhain. Työssään hän havaitsi, ettei koulu kyennyt tavoittamaan työväestön lapsia, koska se ei puhunut heidän kieltään. Aikuisten lukutaidottomuus oli puolestaan suurimpia esteitä kamppailussa köyhyyttä ja eriarvoisuutta vastaan. Vuonna 1959 Freire kirjoitti väitöskirjan, joka käsitteli hänen omia kokemuksiaan, erityisesti tarvetta suunnata lukutaidon opetusta aikuisväestölle. Hän toimi Recifen yliopistossa kasvatuksen filosofian ja historian opettajana ja osallistui Kansankulttuurin liikkeen (Movimento de Cultura Popular, MCP) toimintaan kulttuuripiirien organisoijana. Yliopiston ja MCP:n yhteistyön kautta Freire sai tilaisuuden ryhtyä kehittämään ajatuksiaan käytännössä, ensin omassa kotimaakunnassaan ja siellä saavutettujen näyttöjen jälkeen vuonna 1963 opetusministeriön kutsusta valtakunnallisella tasolla.

Presidentti João Goulartin kristillisdemokraattinen hallitus pyrki ajamaan läpi edistyksellisiä sosiaalisia ja taloudellisia uudistuksia, joiden yhtenä ulottuvuutena oli koulutusjärjestelmän reformi. Etenkin maaseudulla puolet aikuisväestöstä eli lukutaidottomina ja virallisen koulujärjestelmän ulottumattomissa. Tarvittiin uudenlaista lähestymistapaa. Freiren ja muiden pedagogien avustuksella suunniteltiin useita lukutaitokampanjoita. Niiden levittämiseksi suunniteltiin perustettavaksi 20 000

kulttuuripiiriä, joilla oli tarkoitus tavoittaa jo alkuvaiheessa kaksi miljoonaa lukutaidotonta aikuista.

Kuten niin monessa muussa Latinalaisen Amerikan maassa, sotilasjunta kaappasi kuitenkin vallan vuonna 1964. Uudessa poliittisessa tilanteessa Freiren kehittämä avoimen anti-autoritaarinen ja yhteiskunnallista reformia edistänyt lähestymistapa lukutaidon opettamiseen koettiin uhkaksi. Freireä syytettiin vallankumouksellisesta toiminnasta ja hänet vangittiin 70 päiväksi. Vankeuden jälkeen hän katsoi parhaaksi lähteä maanpakoon, muutamaa vuotta ennen kuin ihmisten »katoamiset» levisivät maanosalle ominaiseksi poliittisen väkivallan muodoksi. Freirestä tuli Brasiliassa *persona non grata*, jolle ei useista yrityksistä huolimatta myönnetty viisumia kotiinpaluuseen. Maanpakolaisuus venyi lopulta kuudeksitoista vuodeksi.

Freire matkusti ensin Boliviaan, mutta poistui sieltäkin sotilasvallankaappauksen jaloista Chileen, jossa toinen kristillisdemokraattinen presidentti Eduardo Frei oli käynnistänyt laajan maareformin. Reformiin kuului myös koulutusjärjestelmän uudistaminen ja Freire työskenteli maaseudun viljelijöitä ja maatyöläisiä organisoineessa valtion virastossa. Samalla hän viimeisteli tai kirjoitti maailmanmainetta saaneet teoksensa *Educação como prática da liberdade* (1965, Kasvatus vapautuksen käytäntönä), *Acção cultural para a liberdade* (1968, Vapautukseen pyrkivä kulttuurinen toiminta) ja *Pedagogia do Oprimido* (1970, Sorrettujen pedagogiikka) sekä Chilen maatalousreformia analysoineen teoksen *Extensão ou comunicação?* (1969, Ohjailua vai kommunikaatiota?).⁵ Freiren työskentelyä edisti, että maahan

5. Freiren varhaisten teosten julkaisuvuodet eivät yleensä kerro niiden kirjoitusajankohtaa. Esimerkiksi *Sorrettujen pedagogiikan* käsikirjoitus valmistui 1968 ja julkaistiin ensin 1970 englanniksi ja espanjaksi ja vasta viisi vuotta myöhemmin Brasiliassa (mitä ennen ehti ilmestyä muitakin käännöksiä). Nimike *Acção cultural para a liberdade* puolestaan pitää sisällään kaksi pitkää artikkelia, jotka ilmestyivät ensin espanjaksi 1968, sitten englanniksi 1970 *Harvard Education Review*-lehdessä (*Cultural Action for Freedom*) ja vasta 1976 portugalilaisella kielellä.

oli emigroitunut monia muitakin Brasilian pakolaisia, muun muassa Brasilian myöhempi opetusministeri Francisco Weffort ja *Sorrettujen pedagogiikan* alkuperäisen esipuheen kirjoittanut filosofi Ernani Maria Fiori sekä muita tutkijoita, joita Freire teoksensa alkusanoissa kiittää.⁶

Chilestä Freire lähti ennen Salvador Allenden presidenttikautta vuonna 1969, jolloin ilmapiiri ja poliittiset vastakkainasettelut olivat alkaneet jo kiristyä. Hän oli saavuttanut Yhdysvalloissa mainetta teksteillään ja luennoillaan ja sai kutsun Harvardin yliopiston vierailevaksi professoriksi. Pian hän siirtyi kuitenkin kymmeneksi vuodeksi työskentelemään Sveitsin Geneveen Kirkkojen maailmanneuvostoon, joka koordinoi kehitysmaihin suunnattua kehitys-, kulttuuri- ja koulutusyhteistyötä. Yhdessä muiden Brasilian pakolaisten kanssa Freire perusti Kulttuurisen toiminnan instituutin (IDAC), jolla oli keskeinen rooli monissa hankkeissa. Tärkein toiminta-alue oli Afrikka ja siellä etenkin kaksi Portugalin siirtomaavallasta itsenäistynyttä maata, Guinea-Bissau sekä São Tomé ja Príncipe, missä hän suunnitteli lukulaitokampanjoita. Guinea-Bissau oli käynyt 15 vuotta vapaussotaa ja hieman ennen itsenäistymistä surmatusta vallankumousjohtaja Amílcar Cabralista tuli Freirelle tärkeä historiallinen esikuva, jolle hän omisti kirjansa *Cartas à Guiné-Bissau* (1977, Kirjeitä Guinea-Bissauhun). Cabralin hän mainitsi usein Che Guevaran rinnalla esimerkkinä johtajasta, joka kykeni tiedostamaan kansan todellisuuden ja ymmärsi kulttuurisen toiminnan merkityksen yhteiskunnallisille uudistuksille.

Freire vieraili 1970-luvulla useissa maissa eri mantereilla. Hän luennoi yliopistoissa ja ministeriöissä, koordinoi kehitysyhteistyö- ja koulutusprojekteja Afrikan lisäksi muun muassa Grenaa-

6. Ks. myös bibliografia kirjan lopussa. Freiren tuotannosta ja urasta esim. Freire 1992/1994b, Freire 1996, 81–142, Hannula 2000, 12–26, Taylor 1993, Torres 1993, Gadotti 1994, Coben 1998, 53–68.

dassa ja Nicaraguassa sekä konsultoi Unescoa, Kirkkojen maailmanneuvostoa ja monien maiden viranomaisia. Vuonna 1979 Freire pääsi viimein palaamaan Brasiliaan ja muutti sinne pysyvästi seuraavana vuonna. Tämän jälkeen hän toimi kasvatustieteen professorina ja opetti eri yliopistoissa, vaikutti aktiivisesti ruohonjuuritason järjestöissä muun muassa opettajankoulutusta edistäen ja piti yllä yhteyksiään Brasilian ulkopuolelle lukuisilla luentomatkoilla, haastatteluilla ja yhteisillä kirja- tai koulutushankkeilla. Freiren vaimo Elza kuoli vuonna 1986. Masenuksesta toivuttuaan Freire löysi uudelleen luovuutensa ja meni myös toisen kerran naimisiin Ana Maria (Nita) Araújon kanssa vuonna 1988.

Monet teokset 1980- ja 90-luvun tuotannossa ovat sävyiltään muistelmallisia ja muodoltaan joko keskustelukirjoja tai muunlaisia yhteisjulkaisuja. Näistä esimerkiksi *Essa escola chamada vida* (1985, Tämä koulu nimeltä elämä) on Frei Betton kanssa tehty keskustelukirja, *Literacy: Reading the Word and the World* (1987) yhteisjulkaisu Donalddo Macedon kanssa, *A Educação na cidade* (1991, Kasvatus kaupungissa) keskustelu kaupunkien koulutustarpeista ja *Pedagogia da esperança* (1992, Toivon pedagogiikka) retrospektiivi *Sorrettujen pedagogiikkaan*. Erityisen tiiviiksi kehittyivät Freiren yhteydet Yhdysvaltoihin ja siellä toimiviin kriittisen pedagogiikan tutkijoihin ja opettajiin.

Paluustaan saakka Freire toimi läheisessä yhteydessä vuonna 1980 perustettuun Brasilian Työväenpuolueeseen (Partido do Trabalhadores), jonka perustajajäseniä hän oli ja jolla oli ollut merkittävä asema maan demokratisoimisessa. PT:n voitettua São Paulon paikallisvaalit vuonna 1988 Freire nimitettiin tämän Brasilian suurimman kaupungin opetustoimen johtoon. Virka-asemassaan hän toimi vuoteen 1991 asti vastaten sekä peruskoulutuksesta että aikuiskasvatuksesta. Hän tutustui läheisesti myös PT:n johtohahmoon, metallityöläisestä ja ammattiyhdistysaktiivista presidenttiehdokkaaksi nousseeseen Luiz Inácio »Lula» da Silvaan. Freire ei kuitenkaan ehtinyt nähdä maan-

sa vähäosaisten ja työväestön ehdokkaan nousua Brasilian presidentiksi. Hän kuoli sydänkohtaukseen toukokuussa 1997.

Freiren ajattelun perusteista Sorrettujen pedagogiikassa

Sorrettujen pedagogiikan taustaksi voidaan kerrata muutamia perusasioita, jotka auttavat asettamaan Freiren teoreettiseen ympäristöönsä.⁷ Freiren tuotanto edustaa lähtökohdiltaan synkretististä ajattelua, se toisin sanoen yhdistää monia erilaisia ajatusperinteitä. Freiren omimpana panoksena voi pitää näiden ainesten tuomista yhteen kasvatusteoriatieteen kentällä, ei niinkään jonkin täysin uuden pedagogisen, filosofisen tai yhteiskunnallisen kannan kehittelyä. Teoriataustan moninaisuuden vuoksi Freireä on pidetty eklektisenä ja vaikeatajuisuuteen asti abstraktina kirjoittajana. Palasia voi kuitenkin ajatella osina pedagogista synteesiä, jonka ydinideoita kirjoittaja lisäksi toistaa ja kehittää kärsivällisesti, niin että ne kävisivät tutuiksi ennakoita perehtymättömällekin lukijalle. Teoksen välittämä Freiren ydin-sanoma on siten varsin ymmärrettävä ja yleismaailmallinen.

Synkretistisyyden vuoksi on olemassa lukuisia kommentaaritulkintoja, joissa eri teoriaperinteille annetaan vaihteleva arvo.⁸ Tietty ajattelujuuristo ja joukko ydinkäsitteitä on kuitenkin erotettavissa, sillä muutamat monin tavoin ristikkäiset vaikutteet nousevat yli muiden: Hegelin ja Marxin dialektiikka, dialogisuusfilosofia (Buber), kristillinen humanismi (Maritain, Marcel)

7. Tiiviiden vuoksi tässä ei luoda yleiskuvaa Freiren kasvatusteorioista. Sellainen esitys on jo suomeksi olemassa Aino Hannulan (2000) tuoreessa ja perusteellisessa väitöskirjassa. Muista suomalaisista Freire-tutkimuksista ks. tämän teoksen bibliografia sekä jälkisanat.

8. Hyvän kuvan tulkintojen moninaisuudesta saa esim. tutkimuksista Taylor (1993) ja Hannula (2000) sekä kokoelmista McLaren & Leonard 1993, McLaren & Lankshear 1994, Torres 2001a, Gadotti ym. 2003. Ks. myös bibliografia sekä jälkisanat.